

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslattevő (személy, intézmény, szervezet, vállalkozás) neve:

Prof. Dr. Barna Gábor

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó adatai:

Név: Prof. Dr. Barna Gábor

Levelezési cím: 1114 Budapest, Bartók Béla út 37. I/7.

Telefonszám: 20/920 6122

E-mail cím: gaborbarnadr@gmail.com

II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. a nemzeti érték megnevezése: Kereszt-, harangtársulatok Kunszentmárton

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása:

agrár- és élelmiszergazdaság egészség és életmód épített környezet

ipari és műszaki megoldások **kulturális örökség** sport

természeti környezet turizmus és vendéglátás

3. A nemzeti érték föllelhetőségének helye:

Kunszentmárton

4. Értéktár megnevezése

települési **tájegységi** **megyei** külhoni magyarság

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

A Magyar Alföldön a 19. század közepétől épült ki a határbeli tanyák hálózata. Ez akkor a gazdasági modernizáció része volt: a lakóhely és a gazdasági üzem egy helyre került, a munkaszervezést sokkal hatékonyabbá lehetett tenni. A gazdasági előnyök mellett azonban társadalmi és kulturális hátrányok keletkeztek. A tanyára kiköltöző családok gyakran kiestek a városi közigazgatás látóköréből: felnőtt tagjai nem vettek részt a közmunkában, nem jártak templomba és a gyermekek pedig iskolába. (A 19. század közepéig ezért tilalmazták a tanyára való kiköltözést.)

A 19. század végén, a 20. század első évtizedeiben megépültek az első iskolák a tanyavilágban. Épületük lehetőséget teremtett nemcsak a gyermekek oktatására, hanem a közösségi összejövetelekre és a vasárnapi misék megtartására is. Az iskolák mellé a környéken élő családok pedig - megfelelő alapítványi, azaz pénzügyi háttérrel - hamarosan keresztet és harangot állítottak. Ezzel is jelezték: megszentelték a várostól távol eső térnek a pontját, a haranggal pedig az időt, hiszen a harangszó jelezte az időt, halottat búcsúztatott, misére hívott.

Kunszentmártonban (Jász-Nagykun-Szolnok m.) e kisépitmény fenntartására tett alapítvány mellett társulati keretben gondoskodtak. Ezeket hívták „kereszt, harang társulatoknak”.

A város határában a 19-20. század fordulóján négy külterületi iskola épült fel, tanítói lakással. Az első 1895 őszén az ún. Telekparton. Majd ezt követte az ugari, a vekeri és a

jaksori iskola felépítése. Mindegyik iskola udvarán előbb-utóbb kőkeresztet és mellette haranglábat állítottak fel. Az iskolákban hétköznapi tanítás folyt összevont osztályokban. A harang reggel, délben és este Úrangyalára hívott, vasárnaponként pedig szentmisére. Máskor a halottakat búcsúztatta.

19-20. század fordulóján több határrészen *kereszt, harang társulatok* (ritkábban *harang, kereszt társulat*) alakultak választott vezetőséggel, nyilvántartott tagsággal, tagdíjjal. Rendszeres munkát végeztek, gyűléseket, tisztújítást tartottak. Bálokat rendeztek, gyűjtést végeztek a kereszték és a harangok megújítására, fenntartására. Ez az öngondoskodás, önigazgatás, és a keresztény nagykorúság szép példája. A kereszték és harangok állításáról, fenntartásáról és a társulatok működéséről szólnak a plébániai irattár megmaradt dokumentumai, korabeli sajtóhírek és fényképfelvételek. Legrészletesebb adataink a jaksori társulatról vannak, mert ennek fennmaradt a jegyzőkönyvi anyaga a megalakulástól kezdve egészen a második világháborúig.

6. Indoklás az értéktárba történő fölvétel mellett

A kereszt- harang társulatok a kunszentmártoni vallási élet sajátos, másutt föl nem lelhető intézményei voltak. Mint társulatok teljesen egyedülállóak.

Egyedülálló társadalmi szervezeti voltuk miatt indokolt a tájegységi, esetleg a megyei értéktárba fölvételre is.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

BARNA Gábor

2011 *Az Élő Rózsafüzér társulata. Imádság és imaközösség a 19–21. századi vallási kultúrában.* Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – Szent István Társulat Szeged – Budapest.

2014 *Kereszt- és harangtársulatok Kunszentmártonban.* In: Kothencz Kelemen (szerk.) *Határjelek és hagyásfák: a hetvenedik életévébe lépő Bárth János tiszteletére írott tanulmányok.* Baja, 582-595.

DÓSA József – SZABÓ Elek

[1936] *Kunszentmárton története I.* Kunszentmárton.

JÓZSA László

[1968] *A kunszentmártoni Nagyiskola története 1833–1968.* h. n.

1999 *Megszentelt kövek. Kápolnák, szobrok, kereszték és temetők Kunszentmártonban.* Néprajzi Tanszék, Szeged.

SCHEFTSIK György (szerk.)

1935 *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye multja és jelene.* Kalotai László, Pécs.

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:

Nincs külön weboldala!

III. MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális dokumentációja

2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek

3. A javaslatához csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat.

Szabályszerű Jelentés

az egri érseki egyházmegyében és Sászkunpölöske
vármegyében fekvő Kunpusztváros községben
lakos Barna Ignác a II. tanyasi iskola tőjén lakó hívek nevében
által 1900. évi december hó 3. napján tett ~~mise~~-alapítványról.

1. Az alapítványt tevőnek mi a vezeték-
és keresztnéve, társadalmi állása?

1. Az alapítványt tevő Barna Ignác
a II. tanyasi iskola tőjén lakó hívek nevében

2. Hol, mikor és mi célra tétetett az
alapítvány?

2. Ez alapítvány tétetett az egri érseki
egyházmegyében Sászkunpölöske
vármegye kébelezett Kunpusztváros
községben, 1900. évi decemb. hó 3.
II. tanyasi iskoláján felállított kenyér
napján az iskola fenntartására
r. k. ~~egyházban végzendő szent misékre.~~

3. Az alapítványt tőkepénz és mennyi
avagy értékpapir, föld vagy ház képezi?

3. Ezen alapítványt 100 kor. - fill.
tőkepénz képezi.

4. Hol van ez alapítvány elhelyezve,
miképen biztosítva? ki és mi haszonélvezet
mellett kezeli azt?

4. Ez alapítvány Egyszerben
az a javasolt alapítványi
hivatalnál
van elhelyezve . . . számú egyházmegyei
rendelet értelmében.

5. Mit jövedelmez évenként ez alapítvány?

5. Ez alapítvány évenként 5% mellett
5 kormár jövedelmez.

— **Táncmulatság.** A kunszentmártoni belhatári kereszt és harang társulat 1908. június hó 21-én, (vasárnap) az ugarai iskolánál, a helybeli első magyar zenekar közreműködése mellett jótékonycélu nyári táncmulatságot rendez. Belépő-díj: személyjegy 60 fillér, családjegy 1 korona 20 fillér. A belépő-díjak tiszta jövedelme a kereszt és harang társulat alap javára fordítatik. Felülfizetések köszönettel fogadtatnak és hírlapilag nyugtáztatnak. Izletes ételekről a rendezőség gondoskodni fog.

— **Táncmulatság.** A kunszentmártoni belhatári kereszt- és harangtársulat 1909. június hó 27-én, (vasárnap) az ugarai iskolánál jótékonycélu nyári táncmulatságot rendez 50 filléres belépti-díj mellett. A táncmulatság kezdete délután 4 órakor. A belépő-díjak tiszta jövedelme a kereszt- és harangtársulat alap javára fordítottatik. Izléses ételekről és italokról a rendezőség gondoskodni fog.

1. emor az uted be
is Herceg Árván
"jegyű" és Lánc

D. a. Y. Ks!
3439/1911.

Nagyöntelendő Plebános Úr!

Elismeléssel vettem tudomásul folyó hó 8-án kelt jelentéséből
tanyai híveinek ama díszletes szándékát, mely szerint a IV. számú
tanyai iskola mellett ö. v. Molnár Fánosné Nagy Julianna ado-
mányából egy kökeretet, maguk között rendezett gyűjtésből be-
folyt költségen egy harangot megfelelő haranglábbal, óhajtanak
felállítani, lévén a kereszt és harangláb fenntartására alapítvánnyal
120 koronát. Minkhoggy ezen alapítvánnyal a kereszt, harangláb
fenntartása biztosítva leend, emellegocsi a kereszt felállításához sü-
séges egyházközségi engedélyt vennél megadom s felhívom
Uraságodat, hogy a 120 korona alapítvánnyal a megfelelő szabály-
szerű jelentésekkel együtt küldje be az egyházközségi hivatalhoz.

A kereszt és harang megáldása iránt az alapítvány beér-
kezte után veendő intézkedést.

Többsé ajtatos imáiba ajánlott vagyok

Uraságodnak

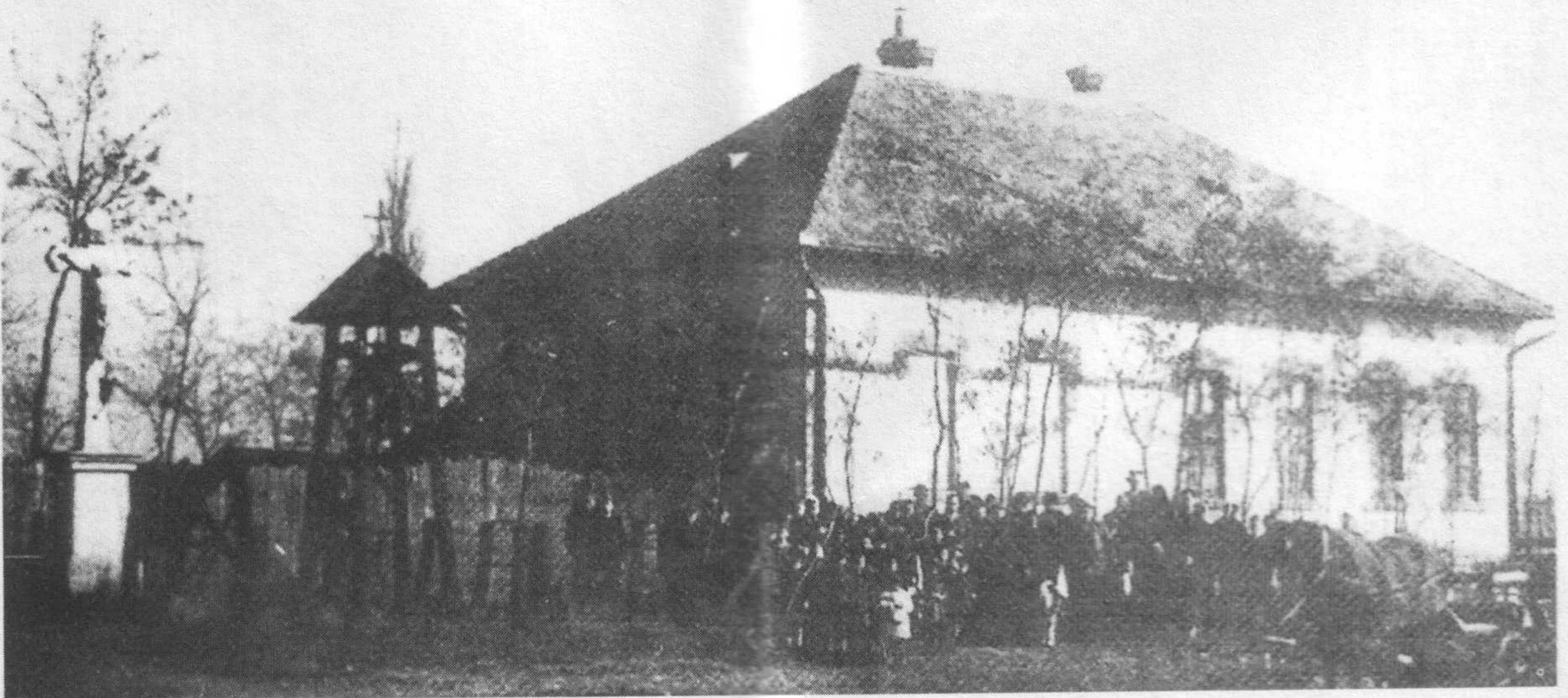
Egyer, 1911. évi június 20-án

szives rokona az Urban

Megoverevich Robert r. k.

iszki helyettes.

Mt. Pósa György kunonmtárnosi Plebános Urnak.

Újítatta:
a K. és H.
Társulat
1924 éuben.

Támogató nyilatkozat
a Kunszentmártoni Kereszt- és Harangtársulatok
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Értéktárba történő felvételéhez

Kunszentmárton újabb kincsekkel kívánja bővíteni a megyei értéktárat – melyekről örömmel értesültem – ezért szeretném támogatni a Kunszentmártoni Kereszt- és Harangtársulatok értéktárba való felvételét.

Kunszentmárton gazdálkodó és földművelésből élő lakosságának közel egyharmada állandó lakosként tanyákon lakott. Ezt a helyhez kötött mezőgazdasági munka, az állattartás és a nagy távolságok tették szükségessé. Az 1930-as években 3177 lakos lakott a tanyákon. A 23 ezer holdas határban messze volt a templom és az iskola, és nem hallatszott ki a harangszó. Hogy a tanyasi emberek ne legyenek kénytelenek nélkülözni a templomot és a harangszót, a gyerekek megtanulják a betűvetést, az egyes határrészek birtokosai már az 1800-as évek végén és az 1900-as évek elején iskolákat létesítettek, melléjük pedig kereszteteket és haranglábakat állítottak. Ezek alapítására és fenntartására igen komoly szervezeti szabályokkal működő „Kereszt-és harangtársulatok” jöttek létre.

Kereszt- és Harangtársulatok az alábbiak voltak:

1.) Veker tanyai Kereszt és Harangtársulat 1903

1867 magas fakereszt

1903 harangláb 70 kg-os haranggal

100 korona alapítványi letét az egri alapítványi hivatalnál.

2.) Ugar tanyai kőkereszt és harang

1898 fehér porosz márvány kereszt - 120 korona fenntartási alapot létesítettek, mely összeget az egri alapítványi hivatalban helyezték el.

1905 harangláb 56 kg-os haranggal

3.) Jaksor tanyai kőkereszt és harang

1911 kőkereszt

1911 harang fenntartására 120 korona összegű alapítványt helyeztek letétbe.

4.) Telekpart tanyai kőkereszt és harang

1912 kőkereszt

1912 harangláb, 110kg-os harang fenntartására 120 korona alapítvány letétbe helyezése.

5.) A gyalui kereszt és harang. Krisztus kereszthalálának 1900 évfordulójának emlékére emelte a Gyalui és Istvánházi Kereszt- és Harangtársulat az 1933. évben.

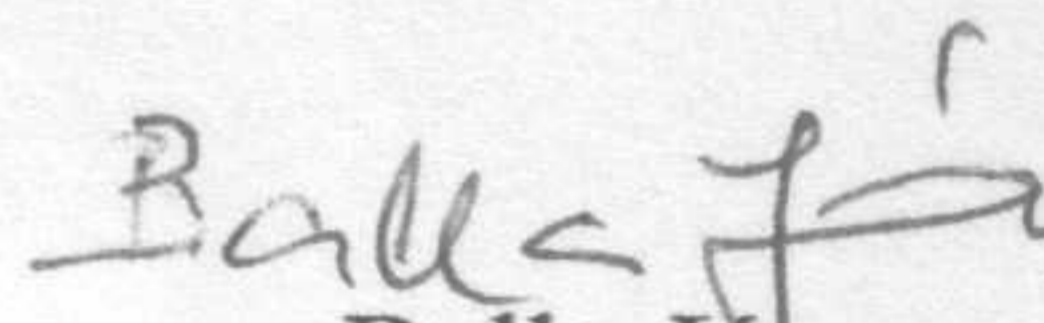
A Kereszt és Harangtársulatok az 1940-es évek közepéig működtek, fenntartási költségeiket jótékonysági bálak bevételeiből egészítették ki, melyeket az iskolai tantermekben rendeztek meg. Az 1940-es évek végén az ilyen Társulatokat betiltották és felszámolták. 1963-ban az előbbieken felsorolt iskolákban a tanítást megszüntették, ezzel egyidejűleg megszűntek a tanyasi misézések, és a harangok funkciója is megszűnt.

A kereszték és a harangok a tanyak felszámolásával elárvultak. A betiltott és felszámolt harang és kereszt társulatokat nem volt lehetőség újraalapítani. Néhány áldozatkész ember próbálta a keresztet és a haranglábakat a pusztulástól megmenteni. Például a jaksori haranglábát Benke Tibor 2008-ban, a telekparti haranglábát Benke Tibor és Kurenda Mihály 2009-ben, a veki haranglábát Benke Tibor 2013-ban, a veki keresztet és környékét Balla Margit és Balla János 2013-ban.

Bővebb leírás az ÚT-IRÁNY c. újságban mellékelve.

Mivel ezek szakrális emlékek, vannak köztük kunszentmártoni alkotók művei (pl. Molnár Vince alkotása, aki az I. világháborúban hősi halált halt), mindezek alapján méltónak tartom felvételüket a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Értéktárba.

Kunszentmárton, 2016. december 6.

Balla János

ny. irodavezető